

Beitemarkssoppene – fra fortid til framtid

Beitemarkssoppene omtales også av Tanaquil Enzensberger i en annen artikkel i bladet, hvor metoder for skjøtsel m.m. beskrives nærmere. Hvordan er disse artenes muligheter til å overleve i framtida? Kanskje må vi tilbake til fortidens skjøtsel for å sikre framtidens arts mangfold. Nedenfor omtales litt om myndighetenes tiltak, bl.a. gjennom lovgivning, rødlisting og handlingsplaner for naturtyper og arter. Lokallag av Norge sopp- og nyttevekstforbund kan nå faktisk utføre skjøtsel og samtidig skaffe penger til laget!

John Bjarne Jordal - john.bjarne.jordal@sunndals.net

Finnes de bare i åpne enger?

Beitemarkssoppene har fått sitt navn fordi de hyppigst opptrer i ugjødsle og upløyde naturbeitemarker og slåttmarker, som med en fellesbetegnelse nå kalles "kulturmarkseng" i det nye "Naturtyper i Norge" (www.naturtyper.artsdatabanken.no). Men både i Norge og andre land er det kjent at de fleste artene også dukker i opp i andre naturtyper. Oftest gjelder dette rike skogtyper som edellauvskog eller kalkbarskoger, men noen arter kan også finnes i fattigere skoger, myrkanter (særlig av rikmyr), stabile sanddyner, øvre del av strandenger m.m. Noen av disse naturtypene kan også være beitet, men det virker nokså sannsynlig at enkelte voksesteder, som naken jord i rik edellauvskog, ikke er avhengig av beiting.

Det er stor forskjell mellom artene når det gjelder hvor stor andel av bestandene som er funnet i kulturmarkseng kontra andre naturtyper. Noen eksempler på dette vises i tabell 1-2. Arter som gulfovokssopp *Hygrocybe*

flavipes (fig. 1) og grå narremusserong *Porpoloma metapodium* er så langt (Artkart-data gjennomgått i 2011) bare funnet i kulturmarkseng, mens arter som oliventunge *Microglossum olivaceum* og hvit småfingersopp *Ramariopsis kunzei* har bare rundt halvparten av funnlokalitetene i kulturmarkseng. Man kan da spørre seg om berettigelsen av å kalle disse artene beitemarkssopp. Begrunnelsen er at når de forekommer i åpne kulturmarksenger har de tilsynelatende likedan økologi som de andre beitemarkssoppene. Disse artene synes å "høre sammen" i en økologisk gruppe med mange fellestrekk, noe som også støttes av litteratur og undersøkelser i mange andre land. De forekommer også ofte klumpvis med mange arter på små områder ("hot spots").

*Figur 1. Gulfovokssopp *Hygrocybe flavipes* ser ut til å være sterkt knyttet til kulturmarkseng (slåttmarker, naturbeitemarker) og er trolig ikke funnet i skog her i landet (sjekket Artskart i 2011). Foto: JBJ.*

Tabell 1. Noen beitemarkssopper der de fleste funnene er gjort i kulturmarkseng, med antall lokaliteter totalt og i skog (antall og prosent); opptalt i 2011.

Norsk navn	Latinsk navn	Lok.	Skog	% i skog
Lillagrå rødspore	<i>Entoloma griseocyaneum</i>	252	3	1
Lillabrun rødspore	<i>Entoloma porphyrophaeum</i>	65	2	3
Melrødspore	<i>Entoloma prunuloides</i>	203	11	5
Rombesporet rødspore	<i>Entoloma rhombisporum</i>	75	2	3
Gulfovokssopp	<i>Hygrocybe flavipes</i>	150	0	0
Rødnende lutvokssopp	<i>Hygrocybe ingrata</i>	120	2	2
Flammevokssopp	<i>Hygrocybe intermedia</i>	42	1	2
Lutvokssopp	<i>Hygrocybe nitrata</i>	198	10	5
Sauevokssopp	<i>Hygrocybe ovina</i>	78	4	5
Svartdugget vokssopp	<i>Hygrocybe phaeococcinea</i>	148	4	3
Rød honningvokssopp	<i>Hygrocybe splendidissima</i>	137	3	2
Mørkskjellet vokssopp	<i>Hygrocybe turunda</i>	124	2	2
Grå narremusserong	<i>Porpoloma metapodium</i>	58	0	0

Tabell 2. Noen beitemarkssopper med mange funn i annet enn kulturmarkseng, med antall lokaliteter totalt og i skog (antall og prosent); opptalt i 2011.

Norsk navn	Latinsk navn	Lok.	Skog	% i skog
Røykkøllesopp	<i>Clavaria fumosa</i>	90	14	16
Fiolett greinkøllesopp	<i>Clavaria zollingeri</i>	88	14	16
Rosagrå grynmusserong	<i>Dermoloma cuneifolium</i>	20	7	35
Praktrødspore	<i>Entoloma bloxamii</i>	55	9	16
Grønn rødspore	<i>Entoloma incanum</i>	41	11	27
Gyllen vokssopp	<i>Hygrocybe aurantiosplendens</i>	81	18	22
Bitter vokssopp	<i>Hygrocybe mucronella</i>	98	26	27
Skarlagenvokssopp	<i>Hygrocybe punicea</i>	540	100	18
Rødskivevokssopp	<i>Hygrocybe quieta</i>	203	38	19
Vrangjordtunge	<i>Microglossum atropurpureum</i>	70	17	24
Oliventunge	<i>Microglossum olivaceum</i>	24	13	54
Hvit småfingersopp	<i>Ramariopsis kunzei</i>	56	26	46

Tilbakegang og rødlistevurdering

En rødliste er en liste over arter som med en viss grad av sannsynlighet er truet av utryddelse/tilbakegang. I Norge har vi hatt flere omganger med rødlistene, nå sist i 2010. Etter at Artsdatabanken ble etablert er det de som har ansvaret for å lage slike lister. For hver art vurderes ulike kriterier for truethet (rødlistekriterier). For beitemarkssoppene har det størst betydning at tilbakegangen av hovedhabitatet kulturmarkseng har vært sterk de siste 50 årene. De ugjødsle og upløyde arealene er lavproduktive og ofte ikke så interessante i et moderne intensivt jordbruk med høye krav til effektivitet og inntjening. Derfor gror de gjerne igjen, blir tilplantet med skog, dyrkes opp og gjødsles, eller de blir kanskje solgt til bolig- og hyttetomter. Dessuten spiller det inn at man regner med at beitemarkssoppene har ganske lang generasjonstid (tre generasjoner regnes sjablongmessig som 50 år for alle artene), og krever et ganske stabilt miljø med kontinuitet over lang tid. Hvis en art har de fleste av sine lokaliteter i kulturmarkseng regnes også bestandsnedgangen å ha vært tilsvarende sterk. Hvis den har mange lokaliteter i f.eks. kalkgranskog eller rike edellauvskog må man ta hensyn til at disse naturtypene også har hatt en tilbakegang i samme periode, selv om den ikke har vært like sterk. Blant annet av disse grunnene er rundt 104 av de ca. 160 beitemarkssopp-artene, som vi regner med at vi har i Norge, med på den siste rødlista i en eller annen kategori (se bl.a. www.artsportalen.artsdatabanken.no).

Tiltak i jordbruket

Artsmangfoldet i kulturlandskapet kom i fokus i forbindelse med nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap i 1992-94. Etter dette ble det mulig for bønder å søke tilskuddsmidler til tiltak for å bevare biologisk mangfold. Disse ordningene er blitt videreutviklet og har i dag flere navn, bl.a. regionalt miljøprogram (RMP) og spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL). Her kan bønder få tiltak til buskrydding, inngjerding, slått m.m. Imidlertid er disse tilskuddene forbeholdt bønder som driver aktivt jordbruk for å leve

av det. Hva da med alle de fine og artsrike markene som skjøttes og som gror igjen på bruk som er lagt ned?

Naturmangfoldloven – ”utvalgte naturtyper” og ”prioriterte arter”

Den såkalte naturmangfoldloven kom i juni 2009, og avløste da den gamle naturvernloven. Forvaltningsmålet for naturtyper (§ 4) er at: *”mangfoldet av naturtyper ivaretas innenfor deres naturlige utbredelsesområde og med det arts- og økologiske prosessene som kjennetegner den enkelte naturtype. Målet er også at økosystemers funksjoner, struktur og produktivitet ivaretas så langt det anses rimelig.”* Forvaltningsmålet for alle naturlig hjemmehørende arter er følgende (§ 5 første ledd): *”at artene og deres genetiske mangfold ivaretas på lang sikt og at artene forekommer i levedyktige bestander i sine naturlige utbredelsesområder. Så langt det er nødvendig for å nå dette målet ivaretas også artenes økologiske funksjonsområder og de øvrige økologiske betingelsene som de er avhengige av.”*

Figur 2. Rosa vokssopp *Hygrocybe calyptriformis* (CR) er foreslått som prioritert art. Den er bare funnet på 4 lokaliteter, én i hvert av vestlandsfylkene, og alle i grasmarker. Foto: JBJ.

I § 23 lanseres et nytt begrep – prioritert art:

- a) arten har en bestandssituasjon eller bestandsutvikling som strider mot målet i § 5 første ledd,
- b) arten har en vesentlig andel av sin naturlige utbredelse eller genetiske særtrekk i Norge, eller
- c) det er internasjonale forpliktelser knyttet til arten.

Videre lanseres også et annet nytt begrep – utvalgt naturtype (§ 52):

- a) naturtypen har en utvikling eller tilstand som strider mot målet i § 4,
- b) naturtypen er viktig for en eller flere prioriterte arter,
- c) naturtypen har en vesentlig andel av sin utbredelse i Norge, eller
- d) det er internasjonale forpliktelser knyttet til naturtypen.

I denne sammenheng er det interessant hvorvidt beitemarkssoppene (eller noen av dem) kan oppfylle kriteriene for "prioritert art", eller om deres habitater kan tilfredsstillende kriteriene for "utvalgte naturtyper".

Handlingsplaner for utvalgte naturtyper og prioriterte arter

Arbeidet med å vurdere hvilke naturtyper som kan bli "utvalgt naturtype", og hvilke arter som kan få status som "prioritert art", har Miljøverndepartementet delegert til Direktoratet for naturforvaltning (DN). Noen sånne planer er ferdige (www.dirnat.no/content/1232/Oversikt-over-handlingsplaner). Bare én av disse angår så langt beitemarkssoppene, men pr. januar 2013 har vi en ferdig handlingsplan for slåttemark (som også inkluderer slåttemyr) (Anonym 2009). Dessuten foreligger en faglig grunnlagsrapport med sikte på å lage en handlingsplan for naturbeitemark (som jeg selv har vært med å skrive sammen med Harald Bratli (NINA), Ann Norderhaug (tidligere Bioforsk) og Ellen Svalheim (Bioforsk)). Denne skal på høring i 2013. Kanskje vil det da også komme en handlingsplan for naturbeitemark i 2014?

Handlingsplanen for slåttemark har som mål å ta vare på alle kjente tradisjonelle slåttemarker som er igjen i landet vårt (de som har verdi A-svært viktig eller B-viktig i www.naturbase.no), dvs. vel 1 000 lokaliteter. Da blir det gitt penger til å skrive skjøtselsplaner, til å slå og rydde, fjerne graset, og kanskje også gjeninnføre tradisjonelt høst- og vårbeite. Dette arbeidet trenger ikke å utføres av grunneier.

Videre har DN også valgt ut en del arter som potensielt "utvalgte arter". Noen sånne i kulturlandskapet er dragehode (ferdig handlingsplan) og solblom (utkast, ikke godkjent plan). Når det gjelder beitemarkssopper har undertegnede i 2011 levert et utkast (faggrunnlag) til DN hvor noen beitemarkssopper foreslås som utvalgte arter. Blant de 65 beitemarkssoppene i kategori CR (kritisk truet), EN (sterkt truet) eller VU (sårbar) på rødlista 2010 er det valgt ut seks arter som er foreslått som prioriterte, basert særlig på utvalgskriteriene "kritisk truet på rødlista" eller "høy andel av europeisk bestand i Norge": slimjordtunge *Geoglossum difforme* (EN), rosa vokssopp *Hygrocybe calyptriformis* (CR) (fig. 2), tinnvokssopp *Hygrocybe canescens* (EN), vrangjordtunge *Microglossum atropurpureum* (VU) (fig. 3), grå narremusserong *Porpoloma metapodium* (EN) (fig. 4) og vranglodnetunge *Trichoglossum walteri* (VU). Med unntak av rosa vokssopp har artene trolig mer enn 25 % av den europeiske bestanden i Norge. Rosa vokssopp har en god bestand i Storbritannia og dels i Frankrike, men er ellers i Europa svært sjelden, og er f.eks. ikke funnet i Sverige eller Finland. De seks artene står på rødlistene i de fleste landene der de er funnet. Imidlertid er denne handlingsplanen satt på vent av Miljøverndepartementet, og det er noe usikkert hva som skjer videre.

Framtida er usikker

Med intensivering av jordbruket er beitemarkssoppenes habitater blitt stadig mer utsatt. Bestandene er nå trolig bare en brøkdel av det de var for 100 år siden. Vil dette

*Figur 3. Vrangjordtunge *Microglossum atropurpureum* (VU) er foreslått som prioritert art. Den er funnet i ca. 80 lokaliteter etter 1980, av disse ca. 17 i skog. Foto: JBJ.*

fortsette? Det er jo vanskelig å spå, men trolig vil mange lokaliteter fortsatt gro igjen, eller kvaliteten vil av ulike grunner forringes. Noen av myndighetenes tiltak virker i liten skala, men det er trolig at hovedtendensen vil fortsette å være klart negativ. Det er fremdeles sånn at ingen måler eller overvåker tilbakegangen, så det finnes dårlig med statistikk. De artene som finnes i skog vil trolig ha en mindre tilbakegang enn de som synes å være sterkt knyttet til kulturmarkseng.

Frivillige organisasjoner kan tjene penger på skjøtsel!

Til forskjell fra jordbrukets egne ordninger som bare gjelder aktive bønder, kan naturforvaltningens tilskudd brukes til alle som kan tenke seg å skjøtte en verdifull lokalitet, da selvsagt i forståelse med grunneier. Det er flere eksempler på dette (et av dem ser du på side 10). I Møre og Romsdal slås f.eks. slåtteenger på Flåøya i Sunndal av "Flåøyas venner", og Vaulen (en tidligere boplass og seter i Surnadal) slås av "Vaulens venner". Naturvernforbundet i Tingvoll slår også et par lokaliteter. Et lignende eksempel er at Forum for

natur og friluftsliv i Møre og Romsdal har inngått en 10-årig skjøtelsavtale for en slåttemark på Vestgård i Gjemnes, som bl.a. har Norges nordligste bestand av solblom. Også museer og stiftelser har inngått skjøtelsavtaler på vegne av grunneiere. For slikt arbeid får organisasjonen en godtgjørelse som står i forhold til den tidsbruken som kreves, maksimalt kr. 2 000,- pr. dekar. Her kan det være penger å tjene for lokallag av Norges sopp- og nyttevekstforbund – samtidig som man tar vare på viktige lokaliteter for beitemarkssopp og engplanter! Sjekk om det finnes noen gamle slåttemarker i lokallagets nedslagsfelt som er i en slik tilstand at de er mulig å restaurere! 🍄

Kilder

Anonym 2009. Handlingsplan for slåttemark. - DN-rapport 2009: 6: 1-58.
 Artskart (<http://artskart.artsdatabanken.no/FaneArtSok.aspx>)
 Artsportalen (www.artsportalen.artsdatabanken.no/)
 Direktoratet for naturforvaltning, naturbase (www.naturbase.no)
 Direktoratet for naturforvaltning, oversikt over handlingsplaner (www.dirnat.no/content/1232/Oversikt-over-handlingsplaner)
 Naturmangfoldloven (www.lovdatabanken.no/all/nl-20090619-100.html)
 Naturtypebasen (www.naturtyper.artsdatabanken.no/)

*Figur 4. Grå narremusserong *Porpoloma metapodium* (EN) er foreslått som prioritert art. Den er funnet i ca. 70-80 lokaliteter etter 1980, alle i grasmarker. Det er sannsynlig at Norge har >25 % av den europeiske bestanden. Foto: JBJ.*